

Democratische staatsgreep in Turkije

Vanochtend las ik in de Volkskrant dat de Turken zich het komend voorjaar over een nieuwe grondwet kunnen uitspreken. Deze zal de machtspositie van president Erdogan versterken. Hij wil een presidentieel systeem waarin het staatshoofd ministers kan benoemen en ontslaan, decreten kan uitvaardigen, de noodtoestand kan uitroepen, structuur en bevoegdheden van het ambtelijk apparaat kan vastleggen en meer invloed krijgt op de rechterlijke macht. Als de voorgestelde wijziging wordt aangenomen kan Erdogan tot 2029 aanblijven. Er ontstaat een ongehoorde samenballing van macht die alleen formeel gezien iets met democratie te maken heeft. De bevolking heeft immers met deze veranderingen ingestemd...

Nu weet ik zelf, net als de meeste andere krantenlezers, weinig van het tegenwoordige Turkije af en al helemaal niet van de wijze waarop het staatsrecht functioneert. Maar je hoeft geen deskundige te zijn om te begrijpen dat er feitelijk een staatsgreep gaande is. Die tekende zich al af in de manier waarop de regering reageerde toen er in de zomer van 2016 een coup poging was gepleegd. Er lagen lijsten klaar van mensen die men van medeplichtigheid verdacht. Er zijn duizenden academici, ambtenaren en politici ontslagen dan wel gearresteerd. Er is een campagne gaande tegen de geestelijke die met Erdogan rivaliseert, een agitatie die ook op Nederlandse bodem tot heftige reacties leidt.

Een en ander werpt een bedenkelijk licht op de voorgenomen grondwetswijziging. Voor Erdogan is het veiligstellen van zijn machtspositie kennelijk urgent. Sommigen zullen dat als een blijk van kracht opvatten maar zelf vat ik het als een blijk van zwakte op. Hoe kwetsbaar is je gezag als je op zulke draconische maatregelen moet terugvallen? Hoeveel vertrouwen heb je in het democratisch vermogen van je eigen bevolking als je een dergelijke grondwet wil? En hoeveel vertrouwen hebben de Turken in elkaar als ze met dit proces instemmen?

Hoewel ik die vragen niet kan beantwoorden door een gebrek aan kennis van de Turkse maatschappij, zijn er wel gegevens die ons van enige achtergrond kunnen voorzien. Ik doel op de uitkomsten van de European Values Study (EVS) die voor het laatst in 2008 gehouden werd en die voor alle landen van Europa inclusief Turkije laat zien hoe de bevolking over tal van waarden denkt. Wie de cijfers met andere landen vergelijkt, ontdekt dat we hier met een apart geval van doen hebben. Ik noem vijf onderwerpen die eruit springen.

Een eerste punt is dat het religieuze leven in Turkije zeer belangrijk is. Ondanks het feit dat men een eeuw lang het model van de seculiere staat volgde, ziet een meerderheid van de Turken zichzelf als religieus. In het kader van EVS is onder meer gevraagd hoe belangrijk God in het leven van de respondenten was. Terwijl de gemiddelde score van Zweden op dit punt 4,1 bedraagt, komt die de Turken een stuk hoger uit. Met een score van 9,3 leven ze in het meest religieuze land van de verzameling. Er zit een grimmige kant aan dat geloof want vrijwel alle Turken zijn ervan overtuigd dat er een hel bestaat (score van 0,93) terwijl dat idee in Nederland, Zweden of Denemarken nagenoeg verdwenen is (score van 0,14 of minder).

Een tweede punt is dat Turkse respondenten niet erg tevreden lijken over de ontwikkeling die hun democratie doormaakt. De score liep hier van 1 voor zeer ontevreden tot 4 voor zeer tevreden en kwam gemiddeld in Europa op 2,36 uit. Nederland, Zweden en Denemarken scoorden 2,76 of meer maar Turkije zit met een score van 1,76 aan de lage kant. Overigens geldt dat ook voor andere landen in het Zuiden en Oosten van Europa want de bevolking van

in Rusland, Oekraïne en Roemenië ziet even weinig reden tot tevredenheid. Het is dus niet verrassend dat men in deze landen relatief vaak een sterke leider wil, een idee dat nergens in Europa sterker wordt omarmd dan in Turkije en Roemenië (2,85 op een schaal van 1 tot 4).

Een derde vraag is hoeveel burgers vertrouwen in elkaar hebben. De onderzoekers van het EVS stelden onder meer de algemene vraag in hoeverre mensen te vertrouwen zijn. In landen zoals Zweden, Denemarken en Nederland ligt de score met 0,6 of meer duidelijk boven het Europese gemiddelde maar Turkije scoort met 0,1 het laagst van allemaal. Dat is wellicht het resultaat van een bepaalde opvoeding want als je vraagt of het belangrijk is dat kinderen respect voor hun medemensen opbrengen dan scoren Zweden, Nederland en Denemarken met 0,87 of meer opnieuw vrij hoog terwijl Turkije met 0,57 de op één na laagste score haalt.

Een vierde vraag betreft het cultiveren van burgerlijke vrijheden, een onderwerp waarbij de gegevens niet aan EVS maar aan de Democracy Index van The Economist uit 2009 zijn ontleend. Vrijwel alle landen van Europa halen op dit vlak een rapportcijfer van 8,5 of meer behalve Rusland, Wit Rusland en Turkije waar de score 5,0 of lager is. Dit correspondeert met de neiging om minderheden zoals homoseksuelen te beschermen. Terwijl de acceptatie van homoseksualiteit in Nederland, Zweden en IJsland met een score van 7,19 of meer bovengemiddeld is, bezet Turkije met een score van 1,55 de op een na laatste plaats.

Ten slotte de vraag welk effect dit alles op het persoonlijke en sociale leven heeft. Hoeveel corruptie komt er in Turkije voor en in hoeverre zeggen mensen over zichzelf dat ze gelukkig zijn? Wat we weten is in hoeverre er in de onderzochte landen corruptie waargenomen wordt. In de zogeheten Corruption Perceptions Index van Transparency International worden de hoogste rapportcijfers (8,9 of meer) door Denemarken, Zweden en Nederland behaald terwijl Turkije op 4,4 uitkomt. Het kan nog erger (de score van Rusland is op 2,2) maar het ligt toch onder het Europese gemiddelde. Hetzelfde geldt voor de mate waarin men zich gelukkig voelt. De Turkse score blijft met 2,6 aan de bescheiden kant terwijl Nederland, IJsland en Denemarken er met 3,4 veel hoger uitkomen.

Een en ander laat zien dat de Turkse samenleving binnen het Europese spectrum een eigen rol vervult. Het geluksgevoel blijft onder gemiddeld maar er doet zich behoorlijk wat corruptie voor. De burgerlijke vrijheden zijn zwak ontwikkeld terwijl respect voor minderheden als homoseksuelen nagenoeg afwezig is. De onderlinge omgang van burgers staat in het teken van wantrouwen en kinderen wordt minder sterk geleerd dat ze respect voor medemensen moeten opbrengen. Onderdanen zijn ontevreden over de democratische ontwikkeling en velen zouden de komst van een sterke leider toejuichen. Bij dit alles gelooft men niet alleen in God maar in het bestaan van een hel waarin slechte mensen na hun dood terecht komen.

Je kunt deze gegevens afdoen en zeggen dat het alleen maar om een enquête gaat. Maar dat gaat evengoed voor de antwoorden in Nederland en andere Europese landen op. Wat de uitkomsten met name laten zien is dat er grote verschillen tussen landen zijn. Ze laten ook zien dat veel moderne landen eenzelfde patroon vormen en wel in die zin dat onderling vertrouwen, geloof in democratie, respect voor minderheden en weinig corruptie bij elkaar horen. Dat is bij uitstek in het Noordwesten van Europa het geval. Turkije vormt op al deze punten het andere uiterste en kenmerkt zich door relatief veel wantrouwen, corruptie, onvrede met democratie en de roep om een sterke man. Zo bezien komen de recente voorstellen van Erdogan niet op een verrassing neer. De vraag of de samenleving daarmee geholpen wordt, weer een heel andere.

Gabriel van den Brink
Leiden 15-12-2016